

УДК 658.5

Т.О. Корнієнко, аспірант

Уманський національний університет садівництва

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА ЯК КАТЕГОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

*Досліджено основні підходи до визначення категорії «економічна безпека підприємства».***Ключові слова:** безпека, економічна безпека підприємства, функціональні складові.*Исследованы основные подходы к определению категории «экономическая безопасность предприятия».***Ключевые слова:** безопасность, экономическая безопасность предприятия, функциональные составляющие.*The main approaches to the definition of the category “the enterprise economic security” were investigated.***Key words:** security, the enterprise economic security, functional components.

Постановка проблеми. На сьогодні багато вітчизняних підприємств переживають спад виробництва та реалізації продукції, є збитковими та знаходяться в кризовому чи передбанкрутному стані. Діяльність підприємства залежить від таких чинників: нестабільна політична і соціально-економічна ситуація в країні, міжнаціональні, регіональні, територіальні конфлікти, недосконалість законодавства, криміналізація суспільства тощо. Все це є джерелом небезпеки для кожного суб'єкта господарювання, що ще раз доводить актуальність і необхідність вивчення проблеми економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розуміння проблеми економічної безпеки зробили такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як О.Ф. Белов, О.І. Барановський, М.А. Бендиків, М.М. Єрмошенко, Я.А. Жаліло, Т.Т. Ковальчук, Г.В. Козаченко, О.М. Ляшенко, В.І. Мунтян, Є.А. Олейніков, С.К. Реверчук, Г.А. Пастернак-Таранушенко, Д.В. Зубік, М.І. Камлик, С.І. Ніколаюк, А.П. Судопланов та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз основних публікацій, присвячених визначенню сутності поняття «економічна безпека підприємства», свідчать лише про те, що на сьогодні не існує єдиного підходу, який би чітко трактував це поняття.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження й аналіз основних здобутків економічної науки щодо економічної безпеки підприємства та представлення авторського бачення сутності цього поняття.

Виклад основного матеріалу. В умовах перехідного періоду від командно-адміністративної до ринкової системи господарювання більшість вітчизняних підприємств опинилися в нових для себе умовах діяльності, до яких вони не були готові. Розрив установлених економічних зв'язків між суб'єктами господарювання, формування ринкової конкуренції, відхід держави від регулювання економічних відносин та інші чинники сприяли зростанню невизначеності в господарській діяльності підприємств, що відразу негативно відобразилося на їх економічному становищі. Відповідно виникла гостра необхідність у пошуку механізмів формування і підтримання їх економічної безпеки. Наукове осмислення проблем, формування економічної безпеки підприємства пройшло кілька етапів, на кожному з яких змінювався й уточнювався її зміст, головні завдання та механізми забезпечення [23, с. 19-20].

Розглянемо сучасні та найбільш актуальні думки вітчизняних фахівців щодо визначення поняття «економічна безпека підприємства».

Серед дослідників поширені різноманітні погляди – від досить вузького тлумачення змісту цього терміна з позицій захисту інформації до більш широкого ресурсно-функціонального підходу, який передбачає розгляд економічної безпеки як стану найбільш ефективного використання всіх корпоративних ресурсів. Огляд літературних джерел дозволив виділити основні підходи до розкриття змісту категорії «економічна безпека підприємства», які узагальнено в табл. 1. Підходи сформовані, виходячи з основної ідеї кожного визначення.

Таблиця 1

Основні підходи до тлумачення змісту категорії «економічна безпека підприємства»

Підхід	Сутність визначення ЕБП	Автор
Ресурсно-функціональний	Це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства сьогодні і в майбутньому	Є. Олейніков [17]
	Це стан ефективного використання ресурсів і наявних ринкових можливостей, що дозволяє підприємству уникнути внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечує його тривале виживання та стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії	О. Ареф'єва [2]
	Стан суб'єкта господарювання, в якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз або непередбачених обставин і, в основному, забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику	О. Грунін [8]
Орієнтований на захист економічних інтересів підприємства	Стан захищеності життєво важливих економічних інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх джерел небезпеки, який формується адміністрацією та персоналом шляхом реалізації системи заходів правового, організаційного й інженерно-технічного характеру	А. Колосов [14]
	Міра гармонії в часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів навколишнього середовища, які діють поза межами підприємства	Г. Козаченко В. Пономарьов [13]
	Для забезпечення економічної безпеки підприємства необхідно створення таких умов діяльності, за яких надійно захищені його інтереси від різноманітних видів загроз	В. Шликов [24]
Конкурентний	Наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства його стратегічним цілям і завданням	В. Белокуров [3]
Орієнтований на захист інформації	Забезпечення умов для зберігання та захисту комерційної та інших таємниць підприємства	В. Алексеєнко [1] В. Ярочкин [26]
Орієнтований на захист від загроз	Захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути різноманітні загрози чи пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності	Д. Ковальов [12]
	Захищеність його науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу від прямих та непрямих економічних загроз, що пов'язані з неефективною науково-промисловою політикою держави або формуванням несприятливого зовнішнього середовища та здатність підприємства до відтворення	М. Бендіков [4]
	Стан підприємства, при якому відбувається його ефективне функціонування через визначення, забезпечення і захищеність його функціональних складових та здатність протистояння як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам	О. Бондаренко [6]
Орієнтований на відповідну сукупність умов та чинників	Сукупність умов і чинників, які забезпечують незалежність підприємства, його стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення і самовдосконалення	В. Щербина [25]
	Сукупність факторів, які забезпечують незалежність підприємства, стійкість і здатність до розвитку в умовах дії дестабілізуючих факторів	М. Войнаренко, О. Яременко [7]
Комплексний	Організована сукупність спеціальних органів, засобів, методів та заходів, що забезпечать безпеку підприємницької діяльності від зовнішніх та внутрішніх загроз	В. Ярочкин [26]
Ринковий	Комплекс заходів, що сприяють підвищенню фінансової стійкості господарських суб'єктів за умов ринкової економіки, які захищають їх комерційні інтереси від впливу негативних ринкових процесів	О. Раздина [20]

Джерело: розроблено автором.

Узагальнюючи, потрібно зазначити, що таке розмаїття підходів до поняття «економічна безпека підприємства» свідчить лише про те, що на сьогодні не існує єдиного підходу до визначення того, що таке економічна безпека підприємства. Науковці розглядають загальні положення економічної безпеки та шляхи її досягнення, головним чином, через макроекономічні індикатори і незначну увагу приділяють питанню формування моделі управління економічною безпекою підприємства та механізмам її реалізації на практиці, по-різному трактують кінцеву мету цього поняття, а деякі взагалі її не відокремлюють.

Основні проблеми, які постають під час формування теоретичних засад економічної безпеки підприємства, можна згрупувати за такими ознаками:

– гострі – невідкладні проблемні питання, які потребують термінового вирішення та перегляду;

– суттєві – актуальні проблемні питання, які виникають під час розгляду основних аспектів економічної безпеки, але несуттєво впливають на формування системи безпеки;

– перспективні – складні проблемні питання, які мають бути взяті до розгляду в майбутньому та потребують інноваційних рішень (табл. 2).

Це ще не повний перелік питань, які вимагають відповідей, перегляду та переоцінки. Запропонована систематизація проблем під час формування теоретико-методологічного апарату економічної безпеки підприємства дає змогу сконцентрувати увагу на об'єктивному розгляді та розробці найбільш пріоритетних базових аспектів системи економічної безпеки, що є дуже цінним для забезпечення його практичного використання для захисту підприємства та підтримки сталого функціонування з позиції економічної безпеки.

Таблиця 2

Основні проблемні питання формування теоретико-методологічного апарату економічної безпеки підприємства

Проблемні питання формування теоретико-методологічного апарату економічної безпеки підприємства		
Гострі проблеми	Суттєві проблеми	Перспективні проблеми
1	2	3
Необхідність уточнення сутності та прийняття однозначного тлумачення категорії «економічна безпека підприємства»	Невизначеність чіткого тлумачення основоположних цілей, які покликані вирішувати економічна безпека в межах та за межами підприємства	Необхідність перегляду основних принципів управління системою економічної безпеки підприємства
Невизначеність у виборі функціональних складових економічної безпеки підприємства	Немає узагальнення та орієнтації базових функцій системи економічної безпеки згідно з обраними цілями	Неврахованість під час аналізу економічної безпеки потенціалу та можливостей розвитку підприємства
Недостатнє визначення пріоритетів функціонування складових залежно від виду діяльності підприємства	Відсутність систематизації небезпек та загроз економічній безпеці на макроекономічному та мікроекономічному рівні	Невизначеність місця категорії «економічна безпека підприємства» в системі антикризового управління
Відсутність загальноприйнятих вітчизняних методів оцінки рівня економічної безпеки підприємства та окремих функціональних складових	Відсутнє доцільне розмежування центрів відповідальності у системі економічної безпеки підприємства	Відсутність у загальних методах оцінювання економічної безпеки показників, що відображають рівень наявних і прогнозованих ризиків
Труднощі з вибором оптимального складу критеріїв складових економічної безпеки, а також з визначенням їх вагомості та критеріальних рівнів	Невирішеність питань адаптації визнаних у зарубіжній практиці методичних підходів до оцінки економічної безпеки на підприємстві в сучасних умовах розвитку національної економіки країни	Необґрунтовані взаємозв'язки та невизначені відмінності між економічною безпекою підприємства, конкурентоспроможністю, прогнозуванням банкрутства, інвестиційною привабливістю та іншими показниками оцінки стійкості розвитку підприємства

Закінчення табл. 2

1	2	3
Відсутність комплексної узагальненої системи діагностики економічної безпеки підприємства залежно від цільового призначення моніторингу, строків оцінювання та наявної інформаційної бази	Відсутність єдиної сукупної шкали оцінювання рівнів різних складових економічної безпеки	
	Відсутність визначених понять «точка безпеки» та «коридор безпеки»	

Джерело: розроблено автором.

Аналізуючи діяльність підприємств в умовах економічної кризи, важливим завданням є визначення причин, які призводять до зниження рівня економічної безпеки. Їх можна поділити на зовнішні і внутрішні.

До зовнішніх причин послаблення економічної безпеки підприємства можна віднести: політичну та економічну нестабільність; постійні й часто непередбачувані зміни законодавства; посилення монополізму на ринку; конфліктні ситуації з вітчизняними та закордонними партнерами; неконкурентоспроможність вітчизняної продукції у зв'язку зі зниженням купівельної спроможності споживачів; збільшення конкуренції з боку імпортерів виробників; промислове шпигунство; рейдерські атаки. Також до них варто віднести форс-мажорні обставини: стихійні лиха, катастрофи, військові конфлікти, що мають негативний вплив на рівень економічної безпеки підприємства.

Основними внутрішніми причинами зниження рівня економічної безпеки підприємства є: недоліки в організації виробничого процесу; низькі ділові та професійні якості персоналу, свідоме чи несвідоме нанесення ними збитків підприємству; низький рівень менеджменту; конфлікти між засновниками (власниками) підприємства; слабка маркетингова політика; недостатнє використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу в діяльності підприємства; непередбачені витрати ресурсів або дефіцит у фінансуванні [15].

Боротьба з економічною кризою, яка охопила національні масштаби, окремо взятому підприємству не під силу, але проводячи гнучку політику у своїй діяльності, воно здатне значно пом'якшити негативні наслідки загального спаду економіки. Саме тому важливим напрямом боротьби з економічною кризою є підвищення рівня економічної безпеки підприємства за всіма її складовими [5, с. 62].

З метою досягнення найбільш високого рівня економічної безпеки підприємство повинно проводити роботу по забезпеченню максимальної безпеки основних функціональних складових своєї діяльності.

Функціональна складова економічної безпеки підприємства – це сукупність основних напрямів його економічної безпеки, що значно відрізняється один від одного за своїм змістом.

Такі науковці, як Є.А. Олейніков, М.В. Фоміна у своїх працях [16; 22] виділяють сім складових економічної безпеки підприємства: інтелектуально-кадрову, фінансову, політико-правову, екологічну, інформаційно та силову. О.В. Посилкіна, А.В. Калина, В.В. Прохорова, О.В. Радіонов, А.В. Черкасов [9; 11; 19; 21] дотримуються такої ж думки щодо основних функціональних елементів економічної безпеки підприємства, не враховуючи лише силову складову.

У працях С.М. Ілляшенка, Й.М. Петровича [10, 18] подається дещо ширший перелік елементів економічної безпеки: фінансова, ринкова, інтерфейсна, інтелектуальна, кадрова, технологічна, правова, екологічна, інформаційна, силова, енергетична, соціальна, ресурсна, техногенна.

На основі проведеного аналізу виділимо такі функціональні складові економічної безпеки: фінансова; інтелектуальна; кадрова; технологічна; правова; інформаційна; силова.

Фінансова складова є провідною та вирішальною, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є «двигуном» будь-якої економічної системи, про її ослаблення свідчать: зниження ліквідності підприємства; підвищення кредиторської та дебіторської заборгованості; зниження фінансової стійкості тощо [19, с. 23].

Оцінка фінансової складової здійснюється за допомогою аналізу: фінансового стану, ліквідності, платоспроможності, фінансової незалежності, рентабельності, обіговості господарських засобів, формування та розподілу прибутку і т. д. [22, с. 18].

Інтелектуальна складова. Незалежний рівень економічної безпеки великою мірою залежить від інтелекту та професіоналізму працюючих на підприємстві кадрів. Негативні впливи на цю складову справляють: звільнення провідних висококваліфікованих працівників, що призводять до ослаблення інтелектуального потенціалу; зниження питомої ваги інженерно-технічних працівників [22, с. 25].

Кадрова складова. Склад кадрів безпосередньо впливає на рівень економічної безпеки на підприємстві. Негативні впливи на кадрову складову спричиняють [2, с. 51]: відтік кадрів; плінність кадрів; фізичне старіння кадрів, їх знань, кваліфікацій; низька кваліфікація кадрів; праця за сумісництвом, що пов'язана з низькою віддачею працівника і можливим виходом конфіденційної інформації за межі підприємства. Вона включає два напрями діяльності. Перший – підвищення ефективності роботи персоналу. Другий – збереження та розвиток інтелектуального потенціалу підприємства [22, с. 19].

Технологічна складова полягає у ступені відповідності застосовуваних на підприємстві технологій найкращим світовим аналогам з оптимізації витрат. До негативних впливів на цю складову відносять: дії, спрямовані на підриг технологічного потенціалу підприємства; порушення технологічної дисципліни; моральне старіння використовуваних технологій. За цю складову економічної безпеки повинна відповідати технологічна служба, а саме: здійснювати контроль за технологічною дисципліною, удосконалювати існуючі і розробляти нові ефективні технології тощо.

Правова складова полягає у всебічному правовому забезпеченні діяльності підприємства, дотриманні чинного законодавства за умови оптимізації витрат ресурсів на досягнення цілей.

Інформаційна складова полягає у здійсненні ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення господарської діяльності підприємства [2, с. 51].

Належні служби підприємства виконують певні функції, які в сукупності характеризують процес створення та захисту інформаційної складової економічної безпеки. До таких належать: збирання всіх видів інформації, що має відношення до діяльності того чи іншого суб'єкта господарювання; аналіз одержуваної інформації з обов'язковим дотриманням загальноприйнятих принципів і методів; оцінка рівня економічної безпеки за всіма складовими та в цілому, розробка рекомендацій для підвищення цього рівня на конкретному суб'єкті господарювання; інші види діяльності з розробки інформаційної складової економічної безпеки [19, с. 26].

Під силовою складовою можна розуміти сукупність таких станів: фізична безпека персоналу підприємства (загроза здоров'ю, життю); збереження майна підприємства (недоторканість, знецінення); силові аспекти інформаційної безпеки (комерційна таємниця); умови зовнішнього середовища.

Головна сутність екологічної складової економічної безпеки з позиції підприємства повинна полягати у прагненні оптимізувати фінансові затрати таким чином, щоб при мінімальних витратах на забезпечення дотримання екологічних норм і стандартів мінімізувати витрати від адміністративних санкцій за забруднення навколишнього середовища і втрати ринків збуту товарів у країнах.

Отже, економічна безпека підприємства являє собою універсальну категорію, що відбиває захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожним її громадянином. Зміст цього поняття містить у собі систему засобів, що забезпечують конкурентоспроможність і економічну стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня добробуту робітників [19, с. 27].

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи наявні погляди та беручи за основу власне трактування економічної безпеки на інших рівнях, можна запропонувати таке визначення економічної безпеки підприємства – складна багатофакторна категорія, яка спрямована на забезпечення ефективного використання ресурсів суб'єкта господарювання та запобігання загрозам, а також реалізація інтересів за умов сталого соціального та економічного розвитку.

Список використаних джерел

1. *Алексеев В.* Система защиты коммерческих объектов / В. Алексеев, Б. Сокольский. – М., 1992. – 195 с.
2. *Ареф'єва О. В.* Наукові основи формування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва // Недержавна система безпеки підприємства як суб'єкт національної безпеки України : збірник матеріалів наук.-практ. конф.; Київ, 16-17 травня 2001 р. – К. : Вид-во Європейського ун-ту фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 2003. – С. 49-53.
3. *Белокуров В. В.* Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия [Электронный ресурс] / В. В. Белокуров. – Режим доступа : // <http://www/safetyfactor.ru>.
4. *Бендиков М. А.* Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития / М. А. Бендиков // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – № 2. – С. 17-30.
5. *Берега З. В.* Суть та складові економічної безпеки підприємства / З. В. Берега // Наука й економіка. – 2009. – № 4 (16), т. 2. – С. 59-64.
6. *Бондаренко О. М.* Показники, критерії та методи оцінки економічної безпеки авіакомпаній / О. М. Бондаренко // Наукові праці ОНАЗ : періодичний наук. зб. з радіотехніки і телекомунікацій електроніки та економіки в галузі зв'язку. – Одеса, 2003. – С. 59-64.
7. *Войнаренко М.* Управління економічною безпекою підприємства на основі оцінки відхилень порогових показників / М. Войнаренко, О. Яременко // Економіст. – 2008. – № 12. – С. 60-63.
8. *Економічна безпека бізнесу: навч. посіб.* / Г. О. Швиданенко, В. М. Кузьомко, Н. І. Норичина та ін. ; за заг. та наук. ред. Г. О. Швиданенко. – К. : КНЕУ, 2011. – 511 с.
9. *Економіка підприємства : підручник* / О. В. Посилкіна, Р. В. Сагайдак, О. В. Козирева, П. Д. Латін ; за ред. О. В. Посилкіної. – Х. : Вид-во НФаУ: Золоті сторінки, 2006. – 488 с.
10. *Ілляшенко С. М.* Складові економічної безпеки підприємства і підходи до їх оцінки / С. М. Ілляшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3 (21). – С. 12-19.
11. *Калина А. В.* Економіка підприємства: навч. посіб. / А. В. Калина, А. А. Котвицький, О. З. Стожок. – К. : Знання України, 2007. – 324 с.
12. *Ковалев Д.* Экономическая безопасность / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48-51.
13. *Козаченко Г. В.* Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
14. *Колосов А. В.* Экономическая безопасность хозяйственных систем / под общей ред. А. В. Колосова. – М. : Изд-во РАГС, 2001. – 446 с.
15. *Манів З. О.* Економіка підприємства : навч. посіб. / З. О. Манів, І. М. Луцький. – К. : Знання, 2006. – 580 с.
16. *Олейников Е. А.* Экономическая и национальная безопасность / под ред. Е. А. Олейникова. – М. : Экзамен, 2004. – 768 с.
17. *Олейников Е. А.* Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е. А. Олейникова. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.

18. *Петрович Й. М.* Економіка підприємства : підручник / Й. М. Петрович, А. Ф. Кіт, О. М. Семенів та ін. ; за заг. ред. Й. М. Петровича. – Львів : Новий світ-2000, 2004. – 680 с.
19. *Прохорова В. В.* Управління економічною безпекою підприємств : монографія / В. В. Прохорова, Ю. В. Прохорова, О. О. Кучеренко. – Х. : УКР ДАЗТ, 2010. – 282 с.
20. *Раздина Е. В.* Экономическая безопасность: сущность и тенденции развития : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук : 08.00.01. – М., 1998. – 22 с.
21. *Радіонов О. В.* Формування та розвиток економічної безпеки підприємства : монографія / О. В. Радіонов, А. В. Черкасов. – Луганськ : Янтар, 2011. – 316 с.
22. *Фоміна М. В.* Проблеми економічного безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : монографія / М. В. Фоміна. – Донецьк : Дон дует, 2005. – 140 с.
23. *Шкарлет С. М.* Економічна безпека підприємства : інноваційний аспект : монографія. – К. : Книжкове вид-во НАУ, 2007. – 436 с.
24. *Шлыков В. В.* Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / В. В. Шлыков. – СПб., 1999. – 138 с.
25. *Щербина В. М.* Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств та установ / В. М. Щербина // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 10 (64). – С. 220-225.
26. *Ярочкин В. И.* Система безопасности фирмы / В. И. Ярочкин. – 2-е издание. – М. : Ось-89, 1998. – 192 с.